

Zimbabwe – från kornbod till krutdurk

av Benjamin Katzeff Silberstein

J

H

S

Rapporten är skriven av Benjamin Katzeff Silberstein för
Jarl Hjalmarson Stiftelsen
© Jarl Hjalmarson Stiftelsen 2009

Zimbabwe – mot en ny framtid?

Det Zimbabwe jag möter när jag landar i landets näst största stad Bulawayo i juni 2009 är inte det Zimbabwe som jag och övriga tv-tittare världen över kunde se ett år tidigare. Då, i juni 2008, hade bara några månader gått sedan presidentvalet då oppositionsledaren Morgan Tsvangirai vann en majoritet av rösterna mot den sittande presidenten Robert Mugabe. Mugabe vägrade att erkänna sig besegrad. Han släppte sedan lös en våldskampanj av dittills sällan skådat slag, till och med i Zimbabwe där våldet löper som en röd tråd genom historien.

Trots att Zimbabwe är ett vackert, spännande och ovanligt land, som har mycket att vara stolt över, så är det främst landets diktator och hyperinflation som har gjort det känt. Den som reser runt i landet ser tydligt hur diktatorns härjningar har tagit sig uttryck i verkligheten. I såväl huvudstaden Harare, liksom mindre städer som Bulawayo, har befolkningen anpassat sig till en tillvaro utan ett fungerande ekonomiskt system. I varje gathörn syns nasare som säljer allt mellan himmel och jord, och vars enda syfte är att överleva för dagen.

Jag är i Zimbabwe för att under en kort tid arbeta som praktikant hos den nyutnämnde utbildnings- och sportministern David Coltart (MDC). Under min tid i landet möter jag gång på gång politiskt aktiva zimbabwier som anser att dagens Zimbabwe är ett bättre land att leva i än det har varit på många år. Men det är ett framtidshopp med starka förbehåll. Zimbabwier har vant sig vid politiskt vanstyre och vågar sällan tro starkt på en radikalt bättre tillvaro.

Stockholm i oktober 2009

Benjamin Katzeff Silberstein

Zimbabwe idag

Det som omvärlden kanske allra främst kommer ihåg från tv-bilderna från Zimbabwe 2008 är matbutikernas tomma hyllor. I vissa affärer fanns några få enstaka varor kvar att köpa men de flesta var helt barskrapade. Den hyperinflation som under lång tid härjat landet resulterade i att inga varor importerades. Zimbabwe tidigare var en av Afrikas främsta matexportörer men regeringen Mugabes ekonomiska politik ledde till att matproduktionen drevs nära nollstrecket. Följaktligen fanns ingenting av egenproduktion att sälja i matbutikerna. De som hade råd åkte till Botswana eller Sydafrika och storhandlade regelbundet men merparten av zimbabwierna var för fattiga. Miljoner människor flydde, andra levde av den svarta dollarmarknaden, och otaliga svält ihjäl i landet som tidigare kallades för Afrikas kornbod.

Bristen på pengar tycks dock aldrig ha varit ett problem i Zimbabwe. Zimbabwier skojar ofta om att de var världens fattigaste miljardärer under tiden då den zimbabwiska dollarn var landets enda tillåtna valuta. ”Vi kunde bokstavligen känna pengarna tappa värde i fickan”, säger en ung man i Zimbabwes näst största stad Bulawayo. Handel i andra valutor än landets inhemska var förbjuden fram till februari 2009 - ett desperat försök från statens sida att rädda Zimbabwedollarn.

Men sedan början av 2009 är Zimbabwe ett delvis förändrat land. Det är fortfarande ett land i djup kris, och Robert Mugabe, som har gett Zimbabwes vanstyre ett ansikte, är fortfarande landets president. Men matbutikerna i Bulawayo är lika välfyllda som en genomsnittlig svensk butik, och många oppositionella zimbabwier känner sig tryggare nu än de säger sig ha gjort på många år.

Den skiljande faktorn mellan dagens Zimbabwe och Zimbabwe med barskrapade matbutikshyllor är att landet har en ny regering. Robert Mugabe är fortfarande Zimbabwes statschef, men hälften av regeringens ministrar tillhör den tidigare oppositionen MDC (Movement for Democratic Change). Den man som för bara fyra år sedan fängslades och misshandlades brutalt på direkt order av presidenten är idag Zimbabwes premiärminister: Morgan Tsvangirai. Genom en sydafrikansk medlingskommission lyckades de två partierna komma över-

ens om att bilda en samlingsregering, och att arbeta mot det uttalade målet att bygga upp det kollapsade Zimbabwe. Trots att den omaka samlingsregeringen – bestående av 2008 års vals vinnare såväl som förlorare – bara har suttit en kort tid har centrala förändringar kommit till stånd. En av de första reformer den nyutnämnde finansministern Tendai Biti (MDC) genomförde var att officiellt tillåta användning av amerikanska dollar och sydafrikanska rand, vilket tidigare hade skett endast genom svartväxling. Detta innebar i praktiken att den värdelösa Zimbabwe-dollar avskaffades, vilket förde varorna tillbaka till butikerna.

Kanske är ändå den öppnare atmosfären den viktigaste förändringen. Idag vågar många tala fritt om politik, någonting som var otänkbart för ett år sedan. Numera ordnar den forna oppositionen, MDC, möten utan att dessa konsekvent bryts av kravallpolisen, vilket tidigare var vad som skedde. Idag är det faktiskt möjligt att i vissa delar av landet, med lite tur, ostört ordna politiska möten. ”Man kan se det på folks kroppsspråk, och på deras blickar – idag finns det hopp i Zimbabwe” säger en zimbabwier i landets södra del.

Men åsikter som dessa framförs oftast med starka förbehåll. Alla tycks vara eniga om att läget är bättre än det varit på länge. Samtidigt finns dock en stark underton av cynism. Zimbabwes invånare är med rätta vana vid att misstro sina politiker, och förändringar till trots vågar få tro på framtiden, även om de hoppas.

Mycket av det som har förändrats har bara förändrats på ytan, menar många. Samtidigt tycks de flesta vara eniga om vilket som är det största hindret för en ljusare framtid för Zimbabwe: Robert Mugabe och hans statsbärande parti Zanu-PF. Den misstro mot politiker som Robert Mugabe har skapat i Zimbabwe är av allt att döma långt ifrån bortblåst med den nationella samlingsregeringens tillträde till makten.

Men politikerföraktet är långt ifrån det största problemet Zimbabwe har att brottas med. Trots att matbutikernas hyllor återigen har börjat fyllas är landets ekonomi långt ifrån sund, och arbetslösheten beräknas fortfarande ligga över extrema 80 procent.

Ett av de grundläggande problemen är att Robert Mugabes Zanu-PF fortfarande

de till stor del i praktiken styr Zimbabwe som om man vore ensam vid makten. Förvisso lägger MDC de flesta av de politiska förslagen. Men Mugabe och Zanu-PF gör sitt bästa för att hejda de förslag som de av en eller annan anledning inte kan bifalla – ibland mest för att störa den politiska processen, menar vissa. Zanu-PF är ett oberäkneligt parti och har styrt Zimbabwe med järnhand ända sedan självständigheten 1980. Dagens Zimbabwe fungerar förhållandevis väl i jämförelse med Zimbabwe 2008. Men som historien har visat kan förhållandena i landet mycket snabbt växla från stabilitet till fritt fall.

Historisk tillbakablick

Zimbabwe utropades som självständig stat 1980, då Robert Mugabe valdes till president i republiken. Valet av Mugabe föregicks av ett långt inbördeskrig, där nationalistgerillorna Zapu och Zanu (senare Zanu-PF) stred mot den vita rasistiska regeringen. Fram till 1965 var dagens Zimbabwe en brittisk koloni under namnet Rhodesia, och landet fortsatte att existera under samma namn men under annat ledarskap efter 1965 års självständighetsdeklaration. Vita rhodesiska nationalisterna utropade då den självständiga staten Rhodesia, delvis på grund av oro för att ett brittiskt tillbakadragande var nära förestående, något man befärade skulle leda till att det vita minoritetsstyret avskaffades.

Redan vid mitten av 50-talet hade gerillaorganisationer, ledda av landets svarta majoritetsbefolkning, beväpnat sig och tagit strid mot den brittiska kolonialmakten. Under 1970-talet intensifierades deras krigföring ytterligare. Sveriges biståndsorgan Sida var en av de utländska organisationer som gav ekonomiskt stöd till gerillagrupperna Zapu och Zanu. 1979 samlades till slut företrädare för de krigförande parterna i Lancaster House i Storbritannien och förhandlade fram ett fredsavtal som stipulerade att fria och allmänna val skulle hållas i Rhodesia. Alla medborgare som nått rösträttsåldern, även de svarta – vilket aldrig tidigare skett – skulle tillåtas att delta. Robert Mugabe vann en jordskredsseger.

Som nyvald president var Robert Mugabe en hyllad statsman. Den segrande nationalistiska gerillahjälten var populär i södra Afrika. Försoningsretoriken och den till synes resonerande attityden vann många västerländska politikernas hjär-

tan. Inte minst Sveriges Olof Palme tillhörde Mugabes entusiastiska beundrarskara. Även om Mugabes seger i 1979 års val föregicks av en viss grad av våld och trakasserier mellan de olika partierna var det folkliga stödet för Mugabe som nyvald president av allt att döma mycket starkt.

Men många menar att fasaden, som så många föll för, bara var en vacker yta och att den riktiga Robert Mugabe visade sig redan 1982. Då lanserades en militär kampanj i Matabeleland i södra Zimbabwe. Under fem långa år mördades omkring 20 000 personer av ett specialtränat arméförband. Kampanjen riktades främst mot folkgruppen Ndebele. Detta var delvis ett resultat av uråldriga etniska konflikter. Mugabe tillhör majoritetsgruppen Shona. Ndebeleminoriteten skulle främst kuvas för att en stor del av den var lojala med Mugabes konkurrerande parti Zapu. Planen lyckades, och Zapu och Zanu gick 1987 samman och bildade Zanu-PF: Zimbabwe African National Union – People's Front. I praktiken fick Mugabes Zanu-parti i och med detta den totala makten över Zimbabwes politik. Värt att notera är att varken Sverige eller Norge valde att dra ned på biståndet till Mugabes Zimbabwe då detta skedde, trots att omvärlden visste vad som pågick. Tvärtom ökade biståndets storlek stadigt också under tiden för folkmordet.

Mot slutet av 1990-talet började Zimbabwes ekonomi att stagnera. I takt med ekonomins fall växte det folkliga missnöjet med Mugabe, och 1999 föddes oppositionspartiet Movement for Democratic Change – rörelsen för demokratisk förändring. MDC grundades ur nej-sidan i kampanjen kring den folkomröstning om konstitutionen som Mugabe hade lanserat samma år. Förslaget skulle ha ökat presidentens makt avsevärt, och dessutom ändrat konstitutionens gräns för det antal mandatperioder som en enskild president kan bli omvald. Trots att både de statliga medierna och det mäktiga Zanu-PF bedrev en febril kampanj för förslaget röstade Zimbabwes väljare nej. Mugabe svarade genom att släppa lös statens våldsapparat mot den nybildade oppositionen och dess anhängare.

Attacken på den nybildade oppositionen var inte sista gången som Mugabe skulle besvara nederlag med våld. I de kommande valkampanjerna misshandlades och trakasserades MDC-anhängare svårt och partiets företrädare har regelbundet gripits och misshandlats av polis, ofta på Robert Mugabes direkta order.

Utbildnings- och sportministern David Coltart tillhör de många drabbade.”Det

finns ingen plats för sådana som Coltart i Zimbabwe” uttalade Mugabe offentligt vid ett tillfälle, och hans säkerhetspolis har på otaliga sätt försökt få Coltart att ge upp.

Ofta har polis och rättsväsende använts som vapen. Genom absurda anklagelser, den ena konstigare än den andra, har Mugabes regim försökt att skrämja bland annat Coltart. Den vänliga ministern är en man i 50-årsåldern som inte bara anklagats av Zanu-PF för att vara en vit kolonisationsutsänd av Storbritannien. Han har också fått sitt hus genomsökt av polis vid ett antal tillfällen, då han anklagats för både vapeninnehav och kidnappning. Vid ett tillfälle anlände ett tiotal beväpnade säkerhetspolis till hans hem i utkanterna av Bulawayo, och försökte tvinga sig in då hans två söner – som då var tio och sex år – var ensamma hemma. En annan gång greps den dåvarande parlamentsledamoten Coltart av polis och transporterades fastkedjad i en öppen lastbil genom Bulawayo, i ett uppenbart försök att förödmjuka honom så mycket som möjligt. Än idag har trakasserier mot oppositionen i Zimbabwe inte helt upphört. Men som minister är David Coltart relativt fredad.

Samlingsregeringen – problem och utmaningar

Inte bara David Coltart lämnas idag i stort sett ifred. Efter 2008 års val, då MDC trots en våldspräglad valkampanj utan motstycke vann en majoritet av rösterna, slungades Zimbabwe än djupare ner i en redan akut politisk kris. Efter ett kaosartat och blodigt år lyckades sydafrikanska medlare sätta ihop en samlingsregering där både MDC och Zanu-PF ingår. Morgan Tsvangirai är premiärminister under den president som under många år gjort otaliga försök att till vilket pris som helst bli av med honom.

Zimbabwisk politik är dock mer komplicerad än nyhetssändningarna i världen ibland ger sken av. Sedan 2005 består det forna oppositionspartiet MDC av två fraktioner. Den ena och största leds av Morgan Tsvangirai, och en mindre utbrytarfraktion leds av Arthur Mutambara. Zimbabwisk media refererar till Tsvangi-

rais fraktion som MDC-T, och till den andra fraktionen som MDC, men för att förenkla kallas de båda MDC i denna rapport och endast vid behov skiljs de åt. Anledningen till splittringen är omdebatterad.

Utbildningsministern och senatoren David Coltart tillhör Arthur Mutambaras fraktion. Den vanligast förekommande förklaringen till splittringen är, enligt personer i hans politiska närhet, att utbrytarna tyckte att MDC började visa alltför organisatoriskt auktoritära tendenser. De menade också att MDC var inkapabelt att markera tydligt mot användning av våld i politiskt syfte. Flera av Mutambaras anhängare vittnar om hur de misshandlats av ungdomar från Tsvangirais falang.

Och det faktum att Zimbabwe leds av en ny regering betyder på intet sätt att landets problem är lösta. 80 procent av Zimbabwes invånare går fortfarande utan arbete, och minst 15 procent är smittade med HIV-viruset. Dessa problem är dock snarast att betrakta som symtom på ett större: Zimbabwes kassakistor är nästintill länsade efter snart trettio års korrupt styre.

Lösningarna på Zimbabwes problem finns möjligtvis i teorin, men är omöjliga att finansiera. Dessa rader skrivs ett par veckor efter det att premiärministern Morgan Tsvangirai är hemkommen från sin diplomatiska världsturné, och de resurser som många zimbabwier hoppades på att bland annat EU och USA skulle bidra med, har i stort uteblivit - med undantag för pengar som Norge kommer att skänka till Morgan Tsvangirais olika departement. Den avvaktande inställningen är fullt logisk, och rentav nödvändig, enligt många zimbabwier. Zanu-PF innehar nämligen fortfarande en stor del av den reella makten i regeringen, och i Zimbabwe vet man alltför väl att Zanu-PF:s ledarskap tar varje chans den kan få att låta pengar ämnade för skolor, sjukhus och ordningsmakten hamna i de egna fickorna.

Korruption och maktbalans

Korruptionen i Zimbabwe är väl känd. Men det är ändå slående att bevittna den tydligt och klart i verkligheten. De intryck som möter den som åker till en

vanlig skola - för min del var det i utkanterna av Bulawayo - för att kartlägga dess behov ger bilder som säger mer än tusen ord.

De yngsta barnen har inga bänkar att sitta på. Istället tar de vad de kan hitta på gatan – gamla, slitna stolsdynor är det vanligaste substitutet – och sitter på golvet. Klassrummet är vackert dekorerat med målade tidningspapper och andra kreativa nödlösningar. Medan lärarna visar oss runt berättar de om hur många barn ofta somnar mitt under lektionerna, eftersom de är för hungriga för att kunna hålla sig vakna. Några statliga matleveranser har skolan inte fått på många år.

Några kilometer därifrån ligger en gata med enormt stora hus, smaklöst dekorerade och inhägnade med elstängsel. Det visar sig att ett av de största husen tillhör Zimbabwes försvarsminister. Även övriga hus ägs av det politiska toppskikt som har levt mycket gott på de skattepengar som de stoppat i egna fickor.

Detta är den politiska elit som är beroende av att Zimbabwes ledarstrukturer förblir intakta, och i ljuset av de liv som dessa människor har skapat sig på bekostnad av Zimbabwes svältande folk är den avsmak som många människor känner inför yrkespolitiker högst begripligt. De lever gott av den institutionaliserade korrruptionen, och om något verkligt maktskifte kom till stånd skulle deras chanser att upprätthålla den livsstil de vant sig vid minska drastiskt.

Många av makthavarna lever av korrruptionen. Samlingsregeringens tillträde har förvisso inneburit att den politiska makten i Zimbabwe har förskjutits, i alla fall delvis. Men samtidigt leder personer lojala med Zanu-PF många av nyckeldepartementen. I huvudstaden Harare riskerar den som är på väg till utbildningsdepartementet att gå fel, och hamna i byggnaden bredvid, som huserar landets försvarsdepartement. Därinne möts man av ett myller av grönklädda soldater – och i receptionsdiskens, en gigantisk affisch av Robert Mugabe.

Även polisen är trogen presidenten, och många menar att Zanu-PF:s innehav av dessa två nyckelportföljer ger dem möjligheten att, om de så önskar, rulla tillbaka den makt-delningsprocess som nu har inletts. Zanu-PF äger fortfarande Zimbabwes våldsmonopol, och genom landets historia har svärdet ofta visat sig mäktigare än pennan.

Med detta inte sagt att Mugabe är ohotad inom partiet. I februari 2008 ställde Mugabes tidigare finansminister Simba Makoni upp som oberoende kandidat – mot

Mugabe själv. Inför 2008 års parlamentsval, i mars, meddelade också ett flertal av Zanu-PF:s seniora ledande medlemmar att de tänkte ställa upp mot partiets officiella kandidater i ett antal valkretsar. Soldater i den normalt sett Mugabetrogna armén svarade med upplopp i november 2008, då de fick veta att de inte längre skulle kunna få sina löner. Trots att både armén och polisen kontrolleras av Mugabes parti delar naturligtvis även många ledande personer inom dessa institutioner de vanliga zimbabwiernas lidande.

Det politikerförakt som så många zimbabwier ger uttryck för tycks till viss del spänna över partigränserna. MDC eller Zanu-PF verkar oviktigt – politiker från båda partier betraktas som korrupta, just därför att de är politiker. Möjligen ses Zanu-PF:s ministrar av flertalet som värre än andra, men många menar också att en del av MDC:s ministrar inte ligger många steg efter, och att de snabbt kommer att lära sig spelet. MDC:s anseende har sjunkit märkbart sedan de kom till makten.

Konstitutionen

En av hörnstenarna i den politiska struktur som har möjliggjort den tärande korruptionen är den maktkoncentration kring presidenten som Zimbabwe's konstitution stipulerar. Zimbabwe's ursprungliga konstitution skrevs 1979, under de förhandlingar i Lancaster House som ledde till upplösandet av Rhodesia. Men konstitutionen har sedan dess ändrats genom ett antal tillägg, som ökat Mugabes makt. Zimbabwe's president har numera inte bara makt att stifta lagar, utan också att utnämna samtliga regeringsmedlemmar och upplösa parlamentet. Inte minst presidentens utnämningssmakt har varit central för Mugabe, som kunnat placera ut politiskt lojala personer runt om i hela statsapparaten.

Men presidentens maktbefogenheter är bara en av många knäckfrågor som rör Zimbabwe's konstitution. Den generella maktindelningen mellan de styrande organen, det maximala antalet mandatperioder en och samma president ska tillåtas inneha makten, olika sociala och etniska gruppers representation i parlamentet – dessa är bara några av de frågor som ett fullpackat stadshus i Bulawayo diskuterar en lördagsförmiddag under det stormöte om konstitutionen som den av samlings-

regeringen utsedda konstitutionella kommittén har utlyst. En ny konstitution ska utarbetas, för att ge landet en nystart. I stadshus runt om i Zimbabwe är det tänkt att de medborgare som inte kommer att kunna delta i det stora diskussionsmötet i Harare senare under månaden ska kunna göra sina röster hörda.

Mötet i Bulawayo är signifikant för en positiv aspekt av Zimbabwes politiska liv. Att så många vanliga människor intresserade av att diskutera konstitutionella frågor är i sig fascinerande.

Desto mer desillusionerande är de svar som panelen från den regeringsutsedda konstitutionella kommittén ger från scenen. De är en mycket udda samling politiker. Den paneldeltagare som snabbt rycker åt sig mikrofonen så fort en fråga ställs, utan att ge de andra en chans, liknar den klassiska politruken. Det visar sig att han har hållit otaliga ministerposter inom Mugabes regeringar, och han bär dagen till ära en dyrare kostym än någon av de vanliga medborgarna skulle kunna drömma om att äga. Men han är också den klassiskt karismatiska retorikern som med publikfriarens charm snart lyckas få publiken i sitt grepp.

Kanske är det en noga genomtänkt strategi. För faktum är att den som klart hör vad han säger torde bli skrämmd snarare än lockad att applådera. Han hinner under mötets tre timmar med både att lova gratis HIV-mediciner och kraftigt ekonomiskt stöd åt Zimbabwes handikappade, trots att det både är uppenbart att han varken har befogenheter eller resurser att ge sådana löften. På frågan om vad som händer om folket röstar nej till den nya konstitutionen svarar han med en analogi. ”Jag pluggar inte till prov för att bli underkänd” säger han, och menar att en underkänd konstitution inte är ett alternativ.

Zimbabwes befolkning har många gånger fått känna av det förtryck som opposition mot makten kan resultera i. Att strömningar, som den citerade mannen från panelen i stadshuset visade på, finns med i processen kring skrivandet av den nya konstitutionen är inte förvånande – just eftersom Zanu-PF håller sin hand över den, liksom över resten av samlingsregeringen. Den som tror att Zimbabwe inte längre styrs av en auktoritär ledning misstar sig. De gamla takterna sitter i. Detta innebär att det finns en överhängande risk, inte bara för konstitutionsprocessen, utan för nästan alla de större uppgifter som samlingsregeringen kommer att bli tvungna att ta sig an.

Att Zimbabwes politiska arv fortfarande i högsta grad präglar de politiska processerna blir tydligt inte minst den måndag då den stora konstitutionskonferens, som stormötet i Bulawayo föregick, ska hållas i Harare. Den fruktade säkerhetstjänsten CIO (Central Intelligence Organisation) registrerar samtliga deltagare med namn, adress och foto. Innan den MDC-utsedda talmannen Lovemore Moyo ens hinner börja sitt öppningsanförande avbryts mötet av en grupp ungdomsligister från Zanu-PF som börjar sjunga krigssånger och hyllningar till Robert Mugabe. Då MDC-deltagarna ljudligt protesterar väljer den närvarande kravallpolisen att attackera MDC:s läktare med tårgas. Lyckligtvis skadas ingen den här dagen.

Ekonomi

Ett annat område som kräver omfattande reformer är Zimbabwes sargade ekonomi. Som tidigare noterats är varorna tillbaka i många av landets butiker. Butikerna tycks inte vara berörda av det faktum att de existerar i det land som kanske är allra mest känt för att ha gett det ekonomiska vanstyret ett ansikte. Men skenet kan bedra. 80 procent av Zimbabwes befolkning är arbetslösa, och medellivslängden i landet är fortfarande bland de lägsta i världen – 34 år för kvinnor och 37 år för män. Detta är en grym följd både av AIDS-epidemin men också det faktum att merparten av befolkningen saknar försörjning. Priserna på maten i butikerna ligger ofta på svensk nivå, eller snäppet däröver. Det är en följd av att nästan ingenting kan produceras inom Zimbabwe, och att varorna därför oftast importeras från Sydafrika eller Botswana. Priserna i butikerna ligger långt över den nivå som den genomsnittlige zimbabwiern har råd med.

Den ekonomiska nedgången började mot 1990-talets slut. Zimbabwes ekonomi hade under Mugabes regeringsperiod sedan 1980 långsamt men säkert börjat falla, och i takt med ökande korruption och misskötsel blev läget allt värre. 1992 lanserade International Monetary Fund (IMF) ett stödpaket för Zimbabwe, med föga framgångsrikt resultat. Det var dock inte förrän 1997 som ekonomin börjar falla fritt.

I takt med ekonomins nedgång fallerade också Mugabes folkliga stöd, och för

att behålla den symboliskt och storleksmässigt viktiga gruppen krigsveteraner från kriget mot den rhodesiska regimen gick Mugabe med på gruppens pensionskrav. Den fond som veteranerna hade allokerat var på grund av korruption helt sinad 1996. För att möta kraven på fortsatta utbetalningar tryckte regeringen Mugabe helt enkelt upp de pengar som krävdes. Till detta ska läggas att gruppen ”krigsveteraner” i själva verket var mycket större än antalet personer som faktiskt hade deltagit i kriget. Många av de påstådda veteranerna var inte ens födda vid inbördeskrigets slut, men såg sin chans att få en del av den ekonomiska kakan. 4 miljarder i pensioner betalades ut 1997 och Zimbabwes ekonomi började sitt fria fall i takt med sedelpressarnas spottade ut pengar.

Mugabe fortsatte att fördärva ekonomin genom attackerna mot landets vita befolkning. Den kanske mest kända ekonomiska reformen i Zimbabwe var 2000 års invasionsvåg av jordbruk ägda av vita medborgare. I vad många betraktar som ett försök från Mugabes sida att avleda uppmärksamheten från angreppen mot det då nybildade MDC gav han sitt stöd till de krigsveteraner som i en accelererande takt började ockupera mark ägd av vita zimbabwier, och 2001 initierades ”Fast-Track”-programmet. Det uttalade syftet var att de jordbruk som listades inom ramarna för programmet skulle utredas för konfiskation av staten, och eventuellt skänkas till svarta zimbabwier.

I realiteten skedde något helt annat. De flesta av de jordbruk som ockuperats av krigsveteraner länsades på innehåll, för att sedan överges efter att husen använts som brasved. Många av de statskonfiskerade jordbruken mötte samma öde. Ett stort antal av de mest produktiva jordbruken gavs till individer med rätt partibok – det vill säga Mugabes partikamrater.

Det par jag tillbringar en vecka hos i en förort till Harare är grannar med jordbruk som mött de olika ödena. De visar mig runt. Uppfarten bredvid deras tillhör en av Mugabes kusiner, som tilldelades farmen efter att den konfiskerats från några vänner till Chris och Elleonor, som paret heter.

- Han har bjudit över oss några gånger, men vi har avböjt. Han är säkert väldigt trevlig men ingen av oss skulle nog klara av att visas runt på den farm som stals av våra vänner, säger Chris. Några hundra meter bort ligger ett av de tre gigantiska jordbruk som den ökända riksbankschefen Gideon Gono har tilldelats.

- Gono gör i alla fall någonting med sin mark, till skillnad från de flesta som fått de stulna jordbruken, säger Chris, innan han kör mig vidare till en av de farmer som länsats och övergivits.

Från väggkanten ser området inte särskilt mycket ut för världen. Gräset framför de vackra kullarna är högt och ovårdat, och ogräs syns här och var. Men just här, på marken som nu är överväxt, stod tidigare en av de mest framgångsrika majsodlingarna i landet. Här arbetade hundratals zimbabwier, som nu troligen utgör en del av den digra arbetslöshetsstatistiken.

Invasionerna och konfiskationerna av jordbruken är inte Zimbabwe's mest tragiska humanitära katastrof. Trettio jordbrukare mördades av krigsveteraner då de vägrade att lämna sina hem. Varje dödsoffer är en tragedi, men i relation till det antal människor som har mördats för sin politiska övertygelse är döds-siffran för jordbrukarna liten. Flera tusen MDC-aktivister beräknas hittills ha dött, och åter tusentals har stympats fysiskt och psykiskt, med bestående men för resten av livet. Trots detta var det först då morderna på jordbrukarna började uppmärksammas internationellt som västvärlden införde riktade sanktionerna mot Zimbabwe's ledarskap, och började skruva åt biståndskranarna.

Men ekonomiskt utgör konfiskeringen av jordbruk en desto mer tragisk episod. Tidigare stod jordbruket för en stor del av Zimbabwe's ekonomi. Idag svarar denna näring för en bråkdel av landets produktion. Man bör komma ihåg att Zimbabwe var ett av de länder i Afrika som exporterade allra mest mat. Under 2009 beräknas jordbrukets produktionsvärde bli 30 procent av vad det var nio år tidigare – innan konfiskeringen av jordbruk inleddes. Ett stort problem är också det omfattande stadsjordbruk som finns i landet. I takt med att allt mindre mat har producerats av Zimbabwe's större jordbruk har fler och fler tvingats att odla sin egen mat – även i storstäderna. För många betyder det skillnaden mellan liv och död, men det för med sig många problem. Den omfattande gödsel användningen skadar till exempel städernas redan dåligt underhållna dricks-vattensystem. Ändå är stadsjordbruket en nödvändighet för många, fattiga som rika.

Jordbruket är inte den enda sektorn som har tagit skada av de senaste årens katastrofala ekonomiska politik. Produktionen inom Zimbabwe's tidigare gruv-industri ligger idag nära noll. Till exempel ligger guldproduktionen ligger på

1907 års nivåer. Landet är mycket rikt på värdefulla mineraler. Den genomsnittliga zimbabwierns köpkraft beräknades 2007 vara densamma som den var 1950. Efter Robert Mugabes hästskt rasistiska retorik riktad mot Zimbabwes vita befolkning störtade turismen år 2000, i det land som kan locka med både Victoriafallen och en av Afrikas rikaste population av vilda djur.

Försöken att rädda statskassan har snarare förvärrat krisen. 2005 infördes en lag som kräver att alla exportföretag som tjänar utländsk valuta säljer minst 30 procent av den till Riksbanken till priser långt under marknadens – en av många mekanismer för regimens toppar att tjäna hårdvaluta. 2007 försökte regimen att stävja inflationen genom att tvinga samtliga butiker i landet att halvera sina priser vilket ledde till att varorna i de redan länsade butikerna helt tog slut. Folket hamstrade allt mellan himmel och jord; gymnastikskor, matolja, mjöl och pennor – allt som butikerna hade att sälja tog slut. Men den kanske mest påtagliga och för omvärlden kända politiska åtgärden från regeringen Mugabes håll var det enträgna fasthållandet vid landets värdelösa valuta.

Innan februari i år var användning av annan valuta än Zimbabwedollarn förbjuden i landet. Fortfarande idag myllrar det av svartväxlare i stadens centrum. De erbjuder förbipasserande sina tjänster. Det är ofta unga män i skinnjackor, som under lång tid har kunnat leva ganska gott på att växla till sig Zimbabwedollar mot amerikanska dollar eller sydafrikanska rand – naturligtvis till hutlösa växlingskurser. Men sedan litet mer än ett halvår tillbaka går svartväxlarnas affärer inte särskilt bra. Centralbanken släppte till slut användningen av dollar och rand fri, i ett erkännande av det som alla redan visste: att Zimbabwes valuta var död, och landets ekonomi likaså.

Att få fart på ekonomin innebär många olika utmaningar. Avskaffandet av Zimbabwedollarn var ett ”brandsläckningsarbete”. Men långt kraftigare och långsiktigare åtgärder krävs. En av landets mest kända ekonomer, Erich Bloch, håller med. Han är en kontroversiell person. Han skryter vitt och brett om sina personliga kontakter med både Robert Mugabe och riksbankschefen Gideon Gono, men hävdar också att han är nära vän med Morgan Tsvangirai.

Han säger sig vara helt övertygad om att en plan för en nystart för ekonomin kommer inom kort. Skattefria industrizoner, ny och säkrare lagstiftning för investeringar och allt annat som kan göras för att locka investeringar förväntar sig

Erich Bloch, och många med honom, att regeringen ska föreslå. Det finns ett skäl som särskilt starkt talar för att det blir så: regimen har inget val. Historiskt sett har få andra reformer än ekonomisk liberalisering lockat kapital till ett ekonomiskt bankrutt land. Vill den nya regeringen vinna folkets förtroende måste ekonomins nystart ligga högst på agendan.

Vart går Zimbabwe?

Jag lämnar Zimbabwe en ljum dag i augusti. Flygplatsens avgångshall är minst sagt spartanskt inredd, i en gammal flygplanshangar. En ny terminal skulle byggas, sedan tog pengarna slut. Det var tio år sedan.

Jag tar inte med mig några klara eller tydliga svar, men möjligen en starkare cynism. Under min tid i landet har jag sett svältande barn i skolor bara hundra meter från överdådiga villor byggda av den politiska eliten – med pengar som borde ha gått till bland annat skolbyggen. Dessa politiker må vara på väg ut i kylan, men nya är på väg in, och många av dem kommer säkert snabbt att rätta in sig i det led som de gamla har stakat ut. I Zimbabwe är det kanske tydligare än någon annanstans att makt föder korruption. Varför ska den minister som kan skaffa sig och sin familj lycka och välgång genom korruption låta bli att göra det? Vad tjänar hon eller han, som växt upp i fattigdom, på att låta bli att berika sig själv när möjligheten finns? Korruptionen är så pass institutionaliserad i Zimbabwe att nästan alla som kommer i närheten av de höga politiska nivåerna verkar sugas upp av den.

Bland annat därför är en ny konstitution så viktig för Zimbabwe. En ny konstitution med regler om den politiska sfären, och om hur statens resurser tas tillvara, är nyckel till att få landet på fötter igen. Zimbabwe behöver skyddas från sina egna politiker och en stark konstitution är ett sådant skydd.

Därför är västvärldens vägran att öppna biståndskranarna till Zimbabwe innan en stabil, demokratisk och lovande regering finns vid makten, högst begriplig. Naturligtvis har vi en humanitär skyldighet att hjälpa de svältande och döende i Zimbabwe, men några pengar till statsbygget bör inte delas ut innan det finns

skäl att tro att de kommer att göra mer nytta än skada. Risken är annars stor att pengarna hamnar i ännu en rad korrupta politikers fickor.

Vad kommer då att hända?

Framtiden är svår att sia om. Å ena sidan finns många skurkar kvar i Zimbabwes politiska topp. Men samtidigt är folket – kanske än mer än regeringen – högst medvetet om vad som behöver göras. De vet att de behöver ett stabilt regelverk som en grund för en demokratisk stat innan de kan få hjälp utifrån. De vet dessutom att någon slags nystartshjälp behövs för att få landet på fötter. Och folket inser också att dess politiker behöver tydliga regler, som kan hålla dem från att vandra samma stig som Zanu-PF:s regim. Folket har sällan varit en maktfaktor i det Zimbabwe där statsmakten aldrig tvekat att använda våld mot dem som vågat visa motstånd. Men den senaste tidens politiska utveckling verkar ha tänt en gnista. Om något ska ske, så ska det ske nu, verkar många känna. En stark drivkraft är att Zimbabwes folk vet att deras land förtjänar ett bättre öde.

Olika åsikter finns om hur långt Zimbabwes ekonomiska och demokratiska nystartsprocess är kommen. Men alla tycks vara överens om att de förändringar som skett inte kommer att gå att rulla tillbaka. De som vågat börja prata fritt kommer inte att tystna, och de miljoner människor som följer processen kring arbetet att ta fram en ny konstitution kommer inte att luta sig tillbaka och nöja sig med vad som helst. Kanske är Zimbabwes tid av vanstyre på väg att ta slut.

Jarl Hjalmarson Stiftelsen

grundades 1994 och har till uppgift att främja samverkan och europeisk utveckling på frihetens, demokratins och marknads-ekonomins grund. Detta sker genom upplysning och information till politiska partier och organisationer om demokrati och europeisk integration.

De första åren koncentrerade Stiftelsen sin verksamhet främst till länder i närområdet: Estland, Lettland, Litauen, Polen och S:t Petersburg-området. Under senare år har verksamheten vidgats till att även omfatta Azerbajdzjan, Ukraina, Vitryssland, Balkan, Turkiet, Afrika och Latinamerika.

Verksamheten omfattar politiskt aktiva och fokuseras till kvinnor och ungdomar, det vill säga de som inom några år kommer att inneha betydelsefulla politiska positioner i sina respektive länder. Arbetet finansieras i huvudsak av biståndsmyndigheten Sida som en del av det partianknutna bistånd som ska »bistå i utvecklingen av ett väl fungerande partiväsende i u-länder och länder i Central- och Östeuropa i syfte att främja ett representativt demokratiskt styrelseskick«.

Jarl Hjalmarson Stiftelsen
Box 2080
10312 Stockholm
tel 08-676 8000